

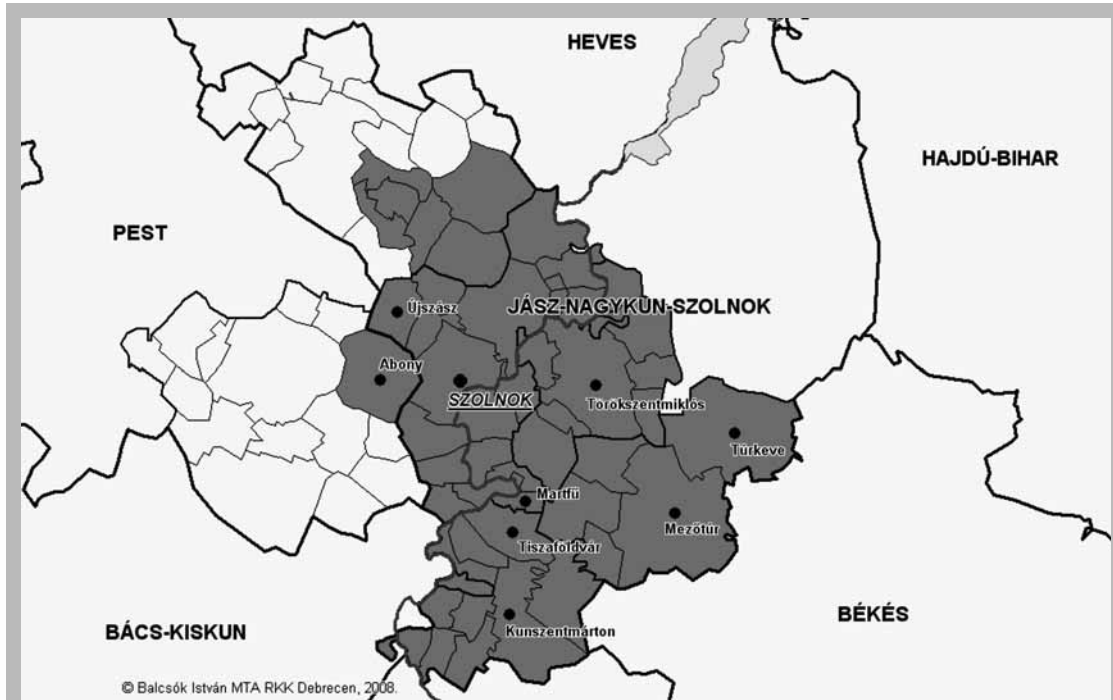
A SZOLNOKI AGÓRA A TÁRSADALOMFÖLDRAJZ NÉZŐPONTJÁBÓL

2008 tavaszán, a TIOP nem pólusvárosoknak szóló agóra pályázatán abból indultunk ki, hogy az Agóra program keretében megvalósítani tervezett multifunkcionális közösségi intézmény deklarált célkitűzése, hogy ne csak Szolnok Megyei Jogú Város lakosságához juttassa el szolgáltatásait, hanem a szűkebb és tágabb környezetében elhelyezkedő települések népességéhez is. A térségi vonzásviszonyokat figyelembe véve, hat kistérség csaknem félszáz települése jelentheti a közvetlen célterületet a központ számára (1. ábra).

A Szolnokot is beleértve 49 településre (ezek közül a megyeszékhely mellett még további nyolc birtokol városi rangot) kiterjedő potenciális vonzáskörzet valamennyi városa és falva belül esik az egy órás izokrón vonalon – vagyis Szolnok bárhon-

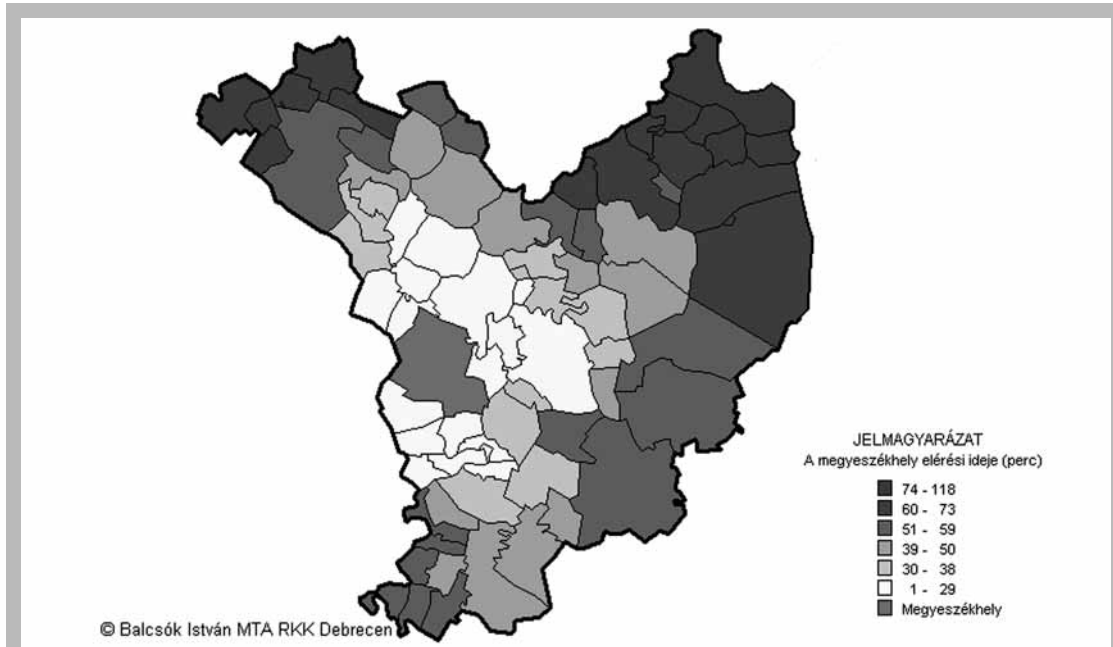
nan elérhető személyautóval egy órán belül. Noha a beruházás pozitív közvetlen és közvetett hatásai vélhetően érzékelhetők lesznek majd az egész megyében, de Karcag és Tiszafüred térsége, illetve a Jászság kimaradó települései leginkább (de nem kizárólag) épp a viszonylag nagy távolság, illetve az ebből eredő közlekedési nehézségek miatt nem kerültek a potenciális vonzáskörzeten belültre. Noha Abony városa Pest megyéhez, ezen belül a Ceglédi Kistérséghez tartozik, és ezért nem szerepel a térképen, a földrajzi közelség (Szolnok közvetlen szomszédja, a települések központjai között lévő távolság megtételéhez alig 14 percre van szükség személyautóval), illetve a régtől fogva fennálló vonzásviszonyok miatt mégis az egyik legkövetlenebbül érintett településsé válik majd (2. ábra).

1. ábra – A Terminál potenciális vonzáskörzete

Forrás: Saját szerkesztés.

2. ábra – A megyeszékhely eléréséhez szükséges idő Jász-Nagykun-Szolnok településeiről

Forrás: Saját szerkesztés a VÁTI Kht. Adatainak felhasználásával.

A multifunkcionális közösségi centrum legfontosabb tervezett funkcióit – civil tudásközpont, egészségkultúra központ, esélynövelő központ, családok központja – tekintve elmondható, hogy az elméleti vonzáskörzet demográfiai, gazdasági, szociális és kulturális jellemvonásait figyelembe véve minden tekintetben valódi térszervező erőként működhet majd. A VÁTI besorolása alapján a Szolnoki Kistérség az Észak-alföldi régió átlagánál érezhetően jobb mutatókkal rendelkezik (a „fejlett, stagnáló” kategóriába tartozik), azonban a közvetlen környezetében – a jászberényit leszámítva – jóval elmaradottabb térségek találhatók, és különösen igaz mindez a legrosszabb, vagyis a „leszakadó” kategóriába tartozó Kunszentmártoni és Törökszentmiklósi Kistérségre.

Nyilvánvaló tehát, hogy egy ilyen típusú beruházás kisugárzási ereje komolyan dinamizálhatja a közvetlen vonzáskörzetet, és komoly segítséget jelenthet az elmaradott térségek dinamizálásában, felzárkóztatásában.

Az egy órás izokrón vonalon belül fekvő potenciális vonzáskörzet össznépessége 270.749 fő volt 2006. december 31-én, és a 49 település között a 75.747 fős lakónépességgel rendelkező Szolnok jelenti az egyik, míg a mindössze 195 lelket számláló Hunyadfalva a másik végpontot. A nemek egymáshoz viszonyított arányát tekintve érvényesül az ország egészére jellemző nőbőbblet (az össznépességen belül 51,9% a szebbik nem részaránya), bár az országos középértéknél valamivel kevesebb nő jut ezer férfira (az országos 1106 fővel szemben csak 1077 fő).

A Terminál – noha mindegyik korosztály számára széles spektrumban biztosít majd programokat, elsősorban mégis a fiatalabb generációkat célozza meg. Mindezt figyelembe véve a vizsgált településeken élő népesség korstruktúrája az átlagosnál kedvezőbbnek mondható, az idős népesség (a 60 év feletiek) aránya ugyan kismértékben meghaladja a középértéket, de a fiatal korosztályok aránya jóval magasabb az országosnál. A 30 éves kor alatti korcsoportok részesedése 39,2% az össznépességen belül (országosan 38,8%), ezen belül különösen figyelemreméltó, hogy a 15 évesnél fiatalabbak 17,7%-os aránya 1,1 százalékponttal haladja meg az országos középértéket. A lakónépesség korszerkezete tehát összességében valamelyest fiatalabb az országos átlagnál, és ezt az adottságot tovább javítja Szolnok iskolaváros jellege – vagyis a „kulturális pláza” közvetlen célközönsége nagy létszámban van jelen a városban és közvetlen környékén.

A népmozgalmi adatokat megvizsgálva ugyanakkor az átlagosnál némileg kedvezőtlenebb kép bontakozik ki. Az élveszületések ezer lakosra jutó száma 2006-ban a vizsgált településeken összességében minimális mértékben ugyan, de elmaradt az országos középértéktől, míg a halálozásoké ugyancsak minimálisan meghaladta azt. Az előző évhez viszonyítva a 49 településen 928-cal többen haltak meg, mint ahányan születtek, és a fentieknek megfelelően az ezer lakosra jutó tényleges fogyás üteme (3,4 ezrelék) kismértékben meghaladta az országos 3,2%-ot.

A népesség természetes fogyását ráadásul nem volt képes ellensúlyozni a települések közötti migráció sem, mert a térségen belüli vándorlásokat is beleértve egy esztendő leforgása alatt 1338 fővel többen költöztek el az érintett városokból-falvakból, mint ahányan itt keresték és találták meg új lakóhelyüket. Az összességében kedvezőtlen demográfiai folyamatok tehát azt mutatják, hogy mindenképpen szükség van a térség településeinek a népességmegtartó-képesség fokozására, és ezekhez a törekvésekhez kiválóan illeszkedik az elérhető szolgáltatások körének bővítése, illetve a meglévő színvonalának emelése, ami a tervezett projekt alapvető célkitűzései közé tartozik.

A Terminál ugyancsak kiemelt feladatának tekintti, hogy majdan „civil-tudás-központként” különböző előadások, képzések, tréningek és közösségi programok segítségével bővítsék a lakosság általános ismereteit, illetve segítséget nyújtsanak olyan tudásanyag és kompetenciák elsajátításában, amelyek javítják a munkaerőpiacon történő érvényesülés esélyét – különösen a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esetében.

A mindenki számára hasznosítható ismeretek (ügyintézés, vállalkozással, az Európai Unióval kapcsolatos információk, ismeretterjesztő előadások-élménybeszámolók stb.) mellett tehát külön hangsúly helyeződne az elmúlt időszakban hátrébb szorult felnőttképzés, illetve az élethosszig tartó tanulás feltételrendszerének drasztikus javítására, az (újra)elhelyezkedés megkönnyítésére. A szervezett tanfolyamok és képzések (számítástechnikai, nyelvi, vállalkozói ismeretek, OKJ-s orientációt elősegítő szintfelmérés stb.) egyben lehetőséget biztosítanak akár a helyben felmerülő munkaerőpiaci igények gyors és hatékony kielégítésére is, csökkentve ezáltal a jelenleg meglévő súlyos feszültségeket.

A népesség iskolázottsági viszonyait, a jelenlegi munkaerő-piaci helyzetet és a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok átlagosnál magasabb arányát

figyelembe véve kijelenthető, hogy nagy szükség van az intézmény ilyen típusú küldetéstudatának kiterjesztésére a közvetlen vonzáskörzetben. A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a 49 településen élő lakosság iskolai végzettsége kedvezőtlenebb képet mutat az országos átlagnál. A vizsgált térségben az országos középértéknél magasabb a legfeljebb az általános iskolát befejezők részaránya, a szakiskolai-szaktanuló végzettséggel rendelkezők aránya megfelel az átlagnak, az érettségivel és a diplomával rendelkezők részesedése viszont jelentősen elmarad attól.

Az átlagosnál kedvezőtlenebb struktúra azt jelzi, hogy a gazdasági teljesítőképességhez mérten fejlett közép- és felsőfokú intézményhálózat önmagában még nem nyújt garanciát egy magasán képzett munkaerőbázis kialakulására. A kevésbé versenyképes összetételű rövid- és középtávon is nehéz érdemben változtatni, mivel az okok nagyon összetettek, számos tényezőre (szociális helyzet, közlekedési viszonyok stb.) vezethetők vissza. A rendelkezésre álló adatok alapján elmondható, hogy a 10 évesnél idősebb népességet tekintve az első osztályt sem befejezők aránya megfelel az országos átlagnak, ugyanakkor a 15 évesek és idősebbek körében már alacsonyabb a legalább általános iskolai végzettségűek részaránya (86,4%, az országos középérték 88,8%).

A 25 évesnél idősebb korosztályok között a diplomával rendelkezők részesedését tekintve fokozódik az elmaradás, a térség átlagértéke csak 9,5%, szemben az országos 12,6%-kal. A helyi adottságokból eredő problémákat tovább súlyosbítja az a kedvezőtlen tendencia, hogy a kvalifikált népesség tekintetében a több és jobb munkalehetőség, a magasabb bérek és életszínvonal, a magasabb szintű társadalmi-kulturális és egyéb szolgáltatások eredményeként igen erősen érvényesül a főváros és az agglomeráció elszívó hatása. A jövőre nézve további, a képzettségi struktúrán jelentősen túlmutató negatívumokat hordoz az a tény, hogy az elvándorlás leginkább a fiatal, munka- és gyermekvállalásra képes fiatalabb korosztályokat érinti.

Az erőteljes képzettségi és demográfiai erózió egyik fontos oka tehát, hogy a Terminál potenciális vonzáskörzetébe eső települések foglalkoztatási helyzete kedvezőtlenebb az átlagosnál. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat 2008. február 20-i adatai szerint összességében ugyan alig egy százalékponttal magasabb a munkanélküliség szintje a 7,17%-os országos átlagnál, a középérték azonban igen komoly területi különbségeket takar. Miköz-

ben Szászberек mutatója alig haladja meg az országos átlag felét, addig Tiszabón annak több mint a felezeresét mérték ugyanabban az időpontban. A települések döntő többségében az álláskeresők munkavállalási korú népességhez viszonyított aránya meghaladja az országos átlagot, mindössze 13 település esetében mutatható ki alacsonyabb érték – vagyis az összképet igen erőteljesen befolyásolják a megyeszékhely kedvező adatai (Szolnok nélkül a térségi mutató 8%-ról 9,4%-ra romlik).

Kedvező adottság ugyanakkor, hogy a regisztrált álláskeresők összetétele a legtöbb szempontból kedvezőbb az átlagosnál. Jellemzően rövidebb a munkanélküliség időtartama: míg országos szinten a regisztráltak 30,3%-a minősült tartósan munkanélkülinek (vagyis legalább egy éve folyamatosan szerepelt a nyilvántartásban), addig a vizsgált térség átlagértéke mindössze 26,8%. Ennek megfelelően az átlagosnál kevesebb a rendszeres szociális segélyben részesülők aránya, a térségben az álláskeresők alig több mint negyede, országos szinten közel egyharmada részesült ebben az ellátási formában. Az országos átlagnál valamelyest alacsonyabb a pályakezdő fiatalok részaránya, a képzettségi struktúra pedig a diplomások némileg alacsonyabb, és a szaktanulók kevesebb részaránya mellett megfelel az ország egészére jellemzőeknek.

Mindez tehát azt jelenti, hogy a multifunkcionális közösségi centrum tervezett képzéseire a közvetlen vonzáskörzetben rendelkezésre áll a megfelelő fogadóközeg, a piaci igényekhez illeszkedő struktúra esetén a „tudásközpont” funkció ilyen típusú elemei hatékonyan javíthatják a munkaerőpiaci viszonyokat. A Terminál komplex szolgáltatásai mindemellett egy versenyképes helyi alternatíva felkínálása révén eredményesen fékezheti a magasan kvalifikált munkaerőnek a térségből történő kiáramlását, sőt, akár vonzó tényezőként is megjelenhet a későbbiekben.

A multifunkcionális közösségi központ – megnevezésének megfelelően – a lehető legnagyobb mértékben törekszik a hátrányos helyzetű csoportok, kiemelten a roma etnikum társadalmi integrációjának elősegítésére, az esélyegyenlőség feltételeinek javítására. Noha a roma etnikum tényleges létszámáról nem állnak rendelkezésre hivatalos adatok, az önidentifikáción alapuló népszámlálási adatok pedig nem tekinthetők mérvadónak (sőt, még tájékoztató jellegűnek sem), az „esélynövelőközpont” funkció működtetésére és tartalommal való feltöltésére már önmagában a lakosság nemzetiségi összetétele is jó alapot szolgáltat.

Más, hivatalosnak tekinthető adatforrás hiányában csak a legutóbbi census során összegyűjtött információk használhatók fel, de már a nyilvánvaló bizonytalansági tényezők ellenére is kijelenthető, hogy a vizsgált térségben a roma etnikumhoz tartozók az átlagosnál magasabb arányt képviselnek az össznépségen belül. A mintegy 2%-osra tehető országos átlagnál összességében 25%-kal magasabb a magukat romának vallók részaránya – összesen több mint 6900 fő szerepel a népszámlálási adatokban –, de a munkanélküliségi mutatóhoz hasonlóan ebben az esetben is igen komoly területi differenciák jellemzők. Miközben kilenc településen egyetlen romát sem írtak össze a számlálóbiztosok, addig öt helységben tíz százalék fölötti (vagyis az országos átlag legalább ötszöröse) a részarányuk, és külön kiemeltetendő Tiszabő, ahol 635 fő (a lakónépség 31,25%-a) vallotta magát az etnikumhoz tartozónak.

A halmozott társadalmi hátrányok egyértelmű megnyilvánulása a roma népesség mellett leginkább a fogyatékkal élők esetében érhető tetten, és a Terminál kiemelt prioritásként természetesen számukra is elérhetővé kívánja tenni valamennyi szolgáltatását. A rendelkezésre álló adatok, az érintett létszám alapján a közvetlen vonzáskörzetben valóban szükség van a társadalmi beilleszkedés elősegítésére, illetve a társadalom befogadó-készségének növelésére, mivel a fogyatékkal élők aránya magasabb az átlagnál.

A korbetöltött és a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjban részesülők létszáma a 49 településen csaknem elérte a 24.000 főt 2006. decemberben, vagyis a lakónépségen belüli részarányuk 8,8%, csaknem egy százalékponttal meghaladva az országos átlagot. A területi megoszlás relatíve homogénnek tekinthető (bár a valóban kiugró szélsőértékek 4,8% és 14,5% közötti intervallumot jelölnek ki), zömmel 8-10%-os szintet mutatnak az egyes települések – vagyis a probléma nem tekinthető térségspecifikusnak.

Kedvezőtlen adottságnak minősíthető ugyanakkor, hogy a korhatár alatti ellátásban részesülők létszáma jóval magasabb a korbetöltöttekénél (14.813 fő, szemben a 9.046 fővel), és míg az utóbbiak össznépségen belüli részesedése elmarad az országos átlagtól, addig az előbbieké érezhetően meghaladja azt. Mindezek alapján fokozott jelentőséggel bír az ő társadalmi (és munkaerő-piaci) integrációjuk elősegítése, mert életkorukból adódóan még számos olyan szolgáltatásra tarthatnak igényt, amelyekhez jelen pillanatban a különböző akadályozó tényezők miatt csak komoly nehézségek árán, vagy egyáltalán nem férhetnek hozzá.

A helyi közösségek fejlesztése elképzelhetetlen a legkisebb működő egységként funkcionáló családok kiemelt támogatása – a működőképesség megőrzése, a problémákkal küzdők célirányos segítése stb. – nélkül, és mindez nem csak helyi, hanem országos szinten is hosszú távú érdek. A családsegítő, családkohéziós programok működtetésével a Terminál igen fontos szerepet tölthet be a térségben. A családszerkezet nagy vonalakban az ország egészére jellemző: a családok háromnegyedében házastársi kapcsolatban élnek a felek, gyakorlatilag egytizedük élettársi kapcsolatra alapozódik, míg a csonka családok részesedése az országos átlagnál valamivel alacsonyabb, 15,5%.

A térségre jellemző sajátosság ugyanakkor, hogy az átlagosnál magasabb a nagycsaládok aránya mind a házastársi, mind pedig az élettársi kapcsolatokat tekintve. A négy vagy több gyereket nevelő házastársaknak az összes családon belüli részesedése mintegy másfél százalék (országosan 1,2%), és ugyanez az adat az élettársi kapcsolatokra vetítve 0,3% (az országos átlag 0,26%). A fiatalos családösszetételt jelzi az a tény is, hogy a családok egy százalékában legalább négy, 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelnek a szülők (országosan ez az arány 0,8%).

Az előzőek alapján kijelenthető, hogy a családok összetartása, a generációk közötti párbeszéd elősegítése, a nagycsaládok problémáinak szervezett, mindenki számára elérhető kezelése alapvetően meghatározza a jövő generációk életszemléletét, a családról, gyermekvállalásról alkotott véleményét. A különböző családsegítő szolgáltatások széles körben való hozzáférhetősége azért is különösen fontos, mert a legutóbbi népszámlálás adatai alapján a térségben élő családok között az országos átlagnál jóval magasabb azoknak az aránya, ahol egyáltalán nincs foglalkoztatott. Országos átlagban a családok 30,7%-ában munkanélküli vagy inaktív maga a családfenntartó is, a vizsgált térségben ugyanez az arány 35,3%.

Kiemelt figyelmet kell fordítani természetesen a csonka családban élőkre is, hiszen a vizsgált településeken közel 11.000 anya vagy apa neveli egyedül gyermekét vagy gyermekeit. A KSH adatai alapján a térségben összesen 3432 fő részesült árvaellátásban 2006. év végén – vagyis az érintettek magas száma önmagában indokoltá teszi a sérült, és/vagy krízishelyzetben lévő családok felkarolását, bevonva őket a Terminál „családok központja” funkciója keretében szervezett programokba.